

Плясов В. Багатоскладове суспільство в умовах кризи та гібридної війни: проблема емпіричного вивчення. / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка «Дослідження кризи і війни: методологічні проблеми соціології» № 5 (302) травень – ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка». – 2016, с.83-90.

УДК 355.01. + 303.4.025

**«Багатоскладове суспільство в умовах кризи та гібридної війни:
проблема емпіричного вивчення»**

Плясов Вадим

Актуальність. Українське суспільство є багатоскладовим, це зумовлено історичними подіями, , наша країна стоїть перед багатьма викликами, особливо збереження що призвели до формування двох полюсів з протилежними проектами націотворення - Донбас та Галичина. В умовах гібридної війни, котру веде РФ цілісності держави. Анексія Криму, окупація окремих районів Донеччини та Луганщини, інформаційна війна націлені на розкол українського суспільства, на ще більшу його сегментацію, провокування ворожнечі між полюсами Донбасом і Галичиною. Саме в цих умовах важливо виявити та дослідити стан масової свідомості населення яке є жертвою гібридної війни. Це важлива проблема не тільки для дослідників цієї теми, українського соціуму, але й для багатьох багатоскладових держав, а саме Іспанії, Великобританії, Канади та інших, які в період суспільних криз шукають рецепти вирішення власних протиріч. Тому теоретико – методологічні розробки будуть базисом для більш поглибленого дослідження багатоскладових суспільств в умовах кризових явищ. Отже, **мета статті** на основі аналізу теорії багатоскладових суспільств в ситуації

гібридної війни виявити особливості проведення емпіричних досліджень в кризових умовах.

Задачі:

1. Проаналізувати теорію багатоскладового суспільства;
2. Визначити вплив на функціонування багатоскладового суспільства в умовах кризи та гібридної війни;
3. Виявити проблеми емпіричного дослідження в багатоскладовому суспільстві в умовах гібридної війни.

Проблему багатоскладового суспільства досліджували: Екштейн Г., Готтман Ж., Лейпхарт А., Туровський Р., Хартшорн Р., з вітчизняних науковців – Кононов І, Курас. Нову для соціології тему гібридної війни аналізували у власних публікаціях Горбулін В., Рущенко І. Для вияву стану масової свідомості в умовах кризи корисними є теоретико-методологічні розробки Ноель-Нойман (спіраль мовчання) та Лобанової А. (феномен соціальної мімікрії).

Виклад основного матеріалу. Почнемо з розгляду теоретичних досліджень багатоскладових суспільств. В принципі будь-яка країна характеризується територіальною неоднорідністю, якщо не за однією ознакою, так за іншою. Також країни різняться за ступінню та глибиною внутрішньої диференціації. У територіально неоднорідній країні регіональні політичні процеси досить автономні по відношенню до загальнонаціональних і впливають на хід подій на рівні держави в цілому. Іншими словами, регіональний чинник є одним із значущих політичних факторів загальнонаціонального рівня. У політології існує споріднене поняття, за допомогою якого вивчається неоднорідність соціуму. Це – багатоскладове суспільство (*plural society*), концепція якого розроблена відомим політологом А. Лейпхартом. На думку А. Лейпхарта, політичні протиріччя в багатоскладовому суспільстві в цілому збігаються з лініями соціального поділу.

Він дає визначення цьому поняттю: «...багатоскладове суспільство (plural society) – це суспільство, розділене, за висловом Гаррі Екштейна, «сегментарними відмінностями». Він пише: «Вони існують там, де лінії політичного протистояння частково, а особливо повністю, збігаються з лініями соціального поділу суспільства, і насамперед з тими, які є найбільш значущими з усіх ліній, що проходять всередині суспільства» [1, 38].

«Сегментарні відмінності можуть мати релігійну, ідеологічну, мовну, регіональну, культурну, расову або етнічну природу. Подальша характеристика, що випливає з визначення Екштейна, має на увазі, що політичні партії, групи інтересів, засоби комунікації, школи, добровільні об'єднання мають тенденцію до організації по лініях, що повторюють контури існуючих усередині суспільства кордонів. Групи населення, що виділяються на основі зазначених відмінностей, будуть іменуватися сегментами багатоскладового суспільства.» [1,39].

А. Лейпхарт ділить суспільство на так звані сегменти - замкнуті, стабільні спільноти зі своїми соціальними та політичними структурами. Одним з різновидів сегментів є територіальні сегменти. Цими сегментами здебільшого виступають регіони. Запорукою безконфліктного функціонування такого сегментованого суспільства є політична стабільність, яка, згідно з Лейпхартом, уособлює підтримку системи, громадський порядок, легітимність та ефективність і забезпечується завдяки розподілу влади.

Разом сегменти створюють в рамках багатоскладового, але при цьому умовно єдиного суспільства консоціативну демократію. Консоціативну (consociational) демократію можна визначити через чотири її характерних елемента, з яких першим і найважливішим є здійснення влади великою коаліцією політичних лідерів усіх значних сегментів багатоскладового суспільства [1,61]. Лейпхарт зауважує, що найважливіша характерна риса консоціативної демократії полягає в тому, що політичні лідери всіх значних сегментів багатоскладового суспільства співпрацюють в управлінні країною

в рамках великої коаліції. Цей принцип може контрастувати з тією системою демократії, для якої характерний поділ політичної еліти на уряд, що спирається тільки на парламентську більшість, і на впливову опозицію. Стиль політичного управління в консоціативній моделі ґрунтується на поєднанні інтересів.

До принципу великої коаліції необхідно додати і право меншості на вето (другий принцип), тільки таке вето дасть кожному сегменту повну гарантію політичної безпеки. Автор застерігає: «Найбільша небезпека, що таїться в праві меншості на вето, полягає в тому, що вона може створювати такі ж труднощі для співпраці в рамках великої коаліції, до яких може призвести і нехтування думкою меншості» [1,73].

Третім принципом є принцип пропорційності. Він є значним відхиленням від ідеї влади більшості і, подібно взаємному вето, тісно пов'язаний з принципом великої коаліції. Юрг Штайнер так визначає пропорційну модель: «Усі групи чинять на вироблення рішення вплив, прямо пропорційний їх чисельності». »[1,75]. І з цієї точки зору принцип пропорційності пов'язаний з правилами великої коаліції: «Приблизного пропорційного розподілу політичного впливу можна домогтися лише в тому випадку, якщо кожне рішення узгоджується за участю всіх груп»[1,75].

Останнє відхилення від влади більшості(четвертий принцип) – автономія сегментів, тобто «...самоврядування меншості у сфері своїх виключних інтересів, що є логічним наслідком принципу великої коаліції. З усіх питань загального характеру рішення повинні прийматися сегментами спільно на засадах пропорційності впливу. Однак з інших питань право прийняття та виконання рішень може бути надано в окремих сегментах.» [1, 78].

Зрозуміло, що ця модель має свої вади і сам Лейпхарт визнавав це. Деякі відмітні риси консоціативної демократії можуть стати причиною її неефективності і нездатності швидко приймати необхідні рішення:

(1) на практиці влада великої коаліції означає, що процес прийняття рішень

йде дуже повільно. ;

(2) взаємне вето загрожує небезпекою того, що процес прийняття рішень буде взагалі паралізований.

(3) практика використання принципу пропорційності при призначенні на державну службу означає, що приналежність до певної групи стає важливіше, ніж особистісні якості кандидата, а це може знижувати ефективність роботи управлінського апарату;

(4) автономія сегментів у буквальному значенні дорого коштує: вона вимагає збільшення числа ланок державного та управлінського апарату, так само як і створення самостійних структур управління для кожного сегменту, що робить значно дорожчою консоціативну демократію як форму організації влади.

Але все ж таки, консоціативна модель є не тільки емпіричним підтвердженням політичної стабільності ряду малих європейських демократій (Швейцарія, Бельгія, Австрія, Нідерланди), а й нормативним зразком для багатоскладових суспільств в інших частинах світу.

Концепція Лейпхарта не єдиний науковий доробок з вирішення проблем багатоскладових суспільств. Ж.Готтман і Р. Хартшорн розглядають державу-націю як консолідовану територіальну систему і займаються пошуком факторів цієї консолідації і способів підтримки територіальної цілісності і стабільності. Концепція Ж.Готтмана розглядає динаміку національних політичних систем у контексті двох процесів – фрагментації та інтеграції. Перший передбачає різного роду взаємодію, обмін ідеями, людьми, товарами і викликає нестабільність; другий уособлює систему символів, державну ідеологію, яка, як відомо, посилює стабільний порядок. [2, 29]. Р. Хартшорн використовує поняття «доцентровий» і «відцентровий» для визначення сил усередині держави, це можливо екстраполювати і на націю, які, відповідно, спричиняють об'єднання цієї політичної системи або її роз'єднання.

Доцентрові сили пов'язують націю, об'єднуючи і зміцнюючи її. Основною доцентровою силою, що забезпечує єдність нації, Хартшор вважає національну ідею. Хоча можливо навести і наступні приклади доцентрових сил: реальна або можлива зовнішня загроза може стати сильною доцентровою силою. Через зіткнення держав народжується почуття національної єдності. Ось що про це каже Зіммель Г. «...що ж стосується об'єднуючого значення загального ворожого ставлення, то ще упорядник книги законів Ману вказував на те, що князь завжди повинен вважати свого сусіда ворогом, а сусіда свого сусіда – другом, і з численних прикладів достатньо згадати про те, що Франція зобов'язана створенням своєї національної єдності, головним чином і насамперед, війні з англійцями, і про те ж говорить нам історія останнього утворення Німецької імперії.» [3, 64]. Однак важливішим і тривалішим є почуття відданості національній системі, визнання того, що вона є найкращим вибором. Це відчуття часом зосереджується на сильних харизматичних якостях лідера, який персоніфікує націю і приваблює населення. Прикладами є Хуан Перон в Аргентині, Шарль де Голль у Франції, Джавахарлал Неру в Індії – усі вони володіли харизматичними якостями і відігравали провідну роль(яка існувала і після їхньої смерті) у консолідації своїх націй [4,72]. Відцентрові сили роз'єднують або розділяють. Вони можуть спричинити внутрішні незгоди. Релігійні конфлікти, расова дискримінація, лінгвістичні розходження і протилежні регіональні погляди належать до головних відцентрових сил.

Рівень влади і узгодженості всередині держави залежить від переваги доцентрових сил над відцентровими. Хоча важко виміряти такі невидимі речі, однак були зроблені певні спроби у цьому напрямі, наприклад, дослідження відносин між меншинами і оцінки ступеня регіоналізму з допомогою голосування на виборах і референдумах. Коли відцентрові сили стають надто сильними і їх не можливо контролювати навіть зовнішніми силами, держава розпадається(Югославія, Чехословаччина). Або вона переживає революційні внутрішні зміни, які роблять її новим утворенням

(такими стали Іран після позбавлення влади шаха і Куба після перемоги Кастро)[4,73].

Такий підхід до держави дозволяє розглядати національну політичну систему як мозаїчне утворення, що складається із регіонів. Аналіз внутрішньодержавного різноманіття розкриває дроблення національних політичних систем на регіони, акцентуючи їх фрагментацію. З іншого боку, існування будь-якої держави як єдиного цілого, крім державного примусу, забезпечується за допомогою інтегративної ідеології і взаємної зацікавленості регіонів один в одному. Найчастіше інтегративною ідеологією є націоналізм у сучасному розумінні, що поєднує культуру і політику.

Туровський Р.Ф. у межах цього підходу до аналізу відцентрових сил особливу увагу приділяє так званим «зонам національних розломів», формування яких загрожує територіальній цілісності держави і самому її існуванню (Квебек в Канаді); під час аналізу доцентрових сил – системі управління держави, яка забезпечує централізацію. При цьому дослідник вважає, що централізація є політичною стратегією не лише центру, який прагне до збереження єдності і неподільності держави, але й регіонів, котрі вважають для себе за необхідне об'єднання у державу або входження до вже існуючої [2, 30].

Розглянувши теоретичні моделі багатоскладових суспільств, зауважимо, що такі суспільства при не вирішенні фундаментальних протиріч ризикують перебувати в перманентній кризі довгий час.

Почати аналіз функціонування багатоскладових суспільств в умовах гібридної війни доречно з самого визначення феномена гібридної війни. В західній науковій думці орієнтовно вже з середини 2000-х років з'являється поняття «гібридна війна», однак у багатьох випадках вона тлумачилася в інших термінах і поняттях, ніж це спостерігається тепер. Ще в 1991 році

ізраїльський полетолог М. ван Кревельд визначив характерний для сучасного «постмодерного» періоду тип воєн як «нетринитарні», «оскільки вони не вкладаються у троїсту схему: уряд — армія — населення» [5]. Про зміну парадигми війни в сенсі залучення в неї невійськових структур говорить і Ф. ван Каппен: «Гібридна війна» — це поєднання класичного типу війни з використанням нерегулярних військових формувань. Держава, яка веде «гібридну війну», реалізує договір з недержавними виконавцями — бойовиками, групами місцевого населення, організаціями, зв'язок з якими повністю заперечується. Ці виконавці можуть робити такі речі, які сама держава не може робити... Всю брудну роботу можна перекласти на плечі недержавних формувань» [5]. Депутат бундестагу, полковник німецького генштаба в отставці Родеріх Кізеветтер дає власне визначення, котре розкриває механізми впливу гібридної війни на настрої населення в багатоскладових суспільствах: «Це комбінація класичних військових елементів і масивної обробки громадськості, тобто, пропаганди і дезінформації. Все це доповнюється невійськовими методами: вимогою виборів, захопленням телецентрів, використанням соціальних мереж, телебачення і радіо для поширення дезінформації. А в перемовинах йти на поступки рівно настільки, щоб зберегти обличчя і, водночас, дати своїм силам можливість зробити ще крок вперед за рамки угод" [6].

Академік Горбулін В. виокремлює в рамках гібридної війни інформаційний фронт, котрий розгортається відразу на декількох напрямках:

1. серед населення в зоні конфлікту;
2. серед населення країни, проти якої здійснюється агресія, однак територія якої не охоплена конфліктом;
3. серед громадян країни-агресора;
4. серед міжнародної спільноти [5].

Головною метою гібридної війни в багатоскладовому суспільстві є актуалізація «зон національних розломів», розпалювання ворожнечі між

сегментами з допомогою саме інформаційного фронту, обирається сегмент багатоскладового суспільства в якому існує підґрунтя для сприйняття ворожої пропаганди. Запускається «війна смислів». Для ретрансляції цих смислів задіяні безліч каналів донесення інформації. Основним структурним елементом у цій війні стають симулякри — образи того, чого в реальності не існує. Стратегічна мета експлуатації цих симулякрів — замінити об'єктивне уявлення цільових груп про характер конфлікту «інформаційними фантомами», необхідними агресору. Формування єдиного і повністю контрольованого інформаційного простору — очевидна стратегія розгортання інформаційної складової конфлікту з боку агресора[5].

Соціолог Рущенко І. на основі аналізу агресії РФ проти України виділив наступні етапи гібридної війни:

- 1) тривала латентна фаза, що включала в себе різнопланову підготовку агресора до війни нового типу (за класифікаціями воєнних експертів гібридна війна належить до воєн четвертого покоління);
- 2) початок активної фази воєнних дій із застосуванням «м'якої сили» на театрі воєнних дій під прапором «парареволюції»;
- 3) перехід до військової фази та ескалація збройного протистояння [7, 12-13].

Перший етап цікавий для соціолога тим, що агресор приховано крок за кроком формує на майбутньому театрі військових дій «п'яту колону, яка повинна бути активізована в «день Д». Для цього спочатку потрібна певна соціальна база. В кожній країні є деякі групи населення, здатні рекрутувати своїх представників в оперативно-тактичний резерв агресора. Для позначення соціальних верств, з числа яких і вербуються майбутні учасники активних подій Рущенко І. вводить поняття «хиткі соціальні сегменти» [8].

Другий етап — цілком «вписується» в предмет соціології, оскільки гармати ще мовчать, але агресор досягає своїх тактичних і стратегічних цілей за рахунок масових соціальних дій і псевдодемократичних процедур

безпосередньо на театрі військових дій [8]. Найбільшу дестабілізацію для багатоскладового суспільства несе «м'яка сила» - є доволі широким поняттям, що застосовується для позначення різних інструментів тиску на суверенну країну без застосування зброї. До неї відносять ідеологічне протистояння (у тому числі історичні, церковні та світоглядні дискурси), відповідні пропагандистські атаки, економічні війни, інсайдерську діяльність осіб, заангажованих агресором. Зміст «м'якої сили» трансформується з початком активних дій на території країни – жертви агресії. Скервують «м'яку силу» на досягнення тактичних та стратегічних воєнних цілей «підривні соціальні технології» (ПСТ). Вони є специфічним різновидом соціальних технологій, що націлені на створення ситуації «хаосу» та штучне розкручування сценарію «парареволюції» на території супротивника. Головні цілі ПТС є руйнівними за суттю, вони розраховані на незаконну зміну влади та поширення хаосу в суспільстві, розкол соціуму, гострий конфлікт та боротьбу, що відповідає планам агресора [7, 13-14].

А ось «гаряча» фаза вже виходить за рамки компетенції соціолога, але одночасно будь-яка війна дає багато приводів для відповідних спостережень[8].

Отже, розуміючи складність стану в якому знаходиться багатоскладове суспільство, яке є жертвою гібридної війни, дуже важливою проблемою для соціолога стає проведення емпіричних досліджень та отримання репрезентативних і достовірних даних про стан масової свідомості в такому суспільстві. Доречно визначити об'єктом дослідження саме суспільні настрої та опінії мешканців сегмента багатоскладового суспільства, котрий є найбільш постраждалим від гібридної війни і де проходить не тільки військовий, але й інформаційний фронт агресії. Однією з головних перешкод для дослідника є дуже напружена ситуація в зоні конфлікту: населення в цій зоні підвержено впливам пропаганди та дезінформації з боку агресора, та контрпропаганди з боку жертви агресії. Перманентний стан напруги та невизначеності викликає недовіру, страх та призводить до фрустрації. В такі

важкі періоди може спостерігатись феномен соціальної мімікрії, який набуває масового поширення. Лобанова А. дає таке поняття цьому феномену: «Мімікріювання, за найпростішим визначенням, є маскуванням людини (приховуванням нею) своєї справжньої ціннісно-нормативної системи або цілей-засобів задля пристосування до певної соціальної дійсності. Ми переконані, що саме в періоди суспільних трансформацій з'являються сприятливі умови для її поширення, що спричиняється зокрема соціальною аномією, яка, як правило, супроводжує будь-які суспільні зміни» [9, 79 -80]. Це зумовлює складність у процесі віднаходження емпіричних показників та адекватних методів соціологічного дослідження, котре націлене на отримання достовірних даних.

Ми пропонуємо виділити наступні блоки емпіричних індикаторів:

1. Відношення до національних ЗМІ та ЗМІ агресора (це важливий аспект, бо як ми зазначали в рамках гібридної війни ведеться й інформаційна війна).

А) доступ до ЗМІ національних / агресора;

Б) Бажання дивитись ЗМІ національні/ агресора;

В) Чи є довіра до ЗМІ національних/ агресора;

Г) Які саме ЗМІ дивляться(телепередачі, сайти, журнали, газети та ін.).

Це дає змогу для подальшого проведення контент-аналізу саме тих ЗМІ, (телепередач, сайтів, журналів, газети та ін.), котрі є популярними й викликають довіру. В свою чергу, можливо виявити семулякри, міфологеми, мемликси які продукують ЗМІ агресора, визначити риторику національних політиків, науковців, журналістів стосовно сегментів, на яких йде головний фронт гібридної війни.

2. Блок індикаторів націлений на виявлення проблем багатоскладовості:

А) Виявлення головних факторів які сегментують багатоскладове суспільство;

Б) Відношення між сегментами багатоскладового суспільства;

В) Модель врегулювання, яка дасть змогу знайти суспільний консенсус;

Г) Бажаний територіальний устрій, який є найбільш адекватний до вимог багатоскладовості.

Висновки. У багатоскладовому суспільстві перманентно з'являються кризові явища. В умовах гібридної війни багатоскладове суспільство під впливом інформаційної війни стає ще більш гетерогенним і сегментованим, без адекватного державного і загальносуспільного опору таке суспільство ризикує втратити цілісність держави. «Зони національних розломів» стають прірвою непорозуміння і несприйняття сегментами багатоскладового суспільства один одного. Тому проведення соціологічних досліджень у епіцентрі гібридної війни дає змогу отримати достовірні дані, що впливають на стан масової свідомості в період інформаційних війн, дають змогу всебічного аналізу та запровадження превентивних мір для опору агресії у війнах 4 покоління, розробки плану консолідації сегментованого соціуму.

Список використаної літератури

1. Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: сравнительное исследование:./А. Лейпхарт. - М.: Аспект Пресс, 1997. – 288 с.
2. Політична регіоналістика: навчальний посібник/ Т.В. Панченко. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 188с.
3. Кононов И. Социология и проблемы пространственной организации общества / И. Кононов // Социология: теория, методы, маркетинг. — 2004. — № 4. — С. 57–78.
4. Географія. Світи, регіони, концепти / Г. де Блій, П. Мюллер, О. Шаблій Либідь, 2004. - 889 с.
5. Горбулин В. «Гибридная война» как ключевой инструмент российской геостратегии реванша./ В. Горбулин // «Зеркало недели» №2 , 23.01. 2015 Режим доступа [<http://www.20khvylyn.com/opinion/analitika/gibridnaya-voyna.html>]
6. Варкентин А. «Гибридная война» - новая угроза или пропагандистський трюк? А. Варкентин // Deutsche Welle. 25.02.2015 Режим доступа: [<http://www.dw.com/ru/гибридная-война-новая-угроза-или-пропагандистский-трюк/a-18278421>]
7. Рущенко І.П.Підривні соціальні технології у структурі гібридної війни. І.П. /Рущенко// Право і Безпека. 2013. № 2(57) С. 12-16. Режим доступа:

<http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/315/RUSHCHENKO.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

8. Кононов И. Социолог Игорь Рущенко «Война на Донбассе – война 4-го поколения»/ И. Кононов // Остров 04.04.2015. Режим доступа:

[<http://www.ostro.org/lugansk/society/articles/467754/>]

9. Лобанова А.С. Феномен соціальної мімікрії. / А.С. Лобанова – К.: Інститут соціології НАН України, 2004. - С. 232

"Многосоставное общество в условиях кризиса и гибридной войны: проблема эмпирического изучения".

Плясов Вадим

"A plural society in crisis and a hybrid war: the problem of empirical study."

Pliasov Vadim